

QUO VADIS?

Constantin CUCOȘ

dr., prof. univ., Universitatea Al. I. Cuza din Iași

Fără viziune și proiecție nu există educație (pledoarie pentru o filosofie a educației)

Rezumat: Autorul pledează argumentativ pentru o filosofie a educației, ca vector al acțiunii formative, care vizează un plan reflexiv de proiectare a unei viziuni, o perspectivă ideatică, în capacitate de a justifica, directiva și valida practica paideică. Or, filosofia educației reprezintă o disciplină integrativă, cu caracter metateoretic și holistic, ce pune sub semnul interogației și reflecției (din perspectiva reperelor: existență, acțiune,

cunoaștere, valori, normativitate, temporalitate) mai multe orizonturi legate de educație: esența și sensul educației, fundamentele acțiunii educative, legătura dintre educație și celelalte practici umane, finalitățile educației, valorile transmise prin practicile paideice etc. Astfel, se cristalizează șase profiluri teoretice și interdependente, ce se subscriu filosofiei educației: ontologia educației, praxiologia educației, epistemologia educației, axiologia educației, normativitatea educației și dialectica educației.

Cuvinte-cheie: filosofia educației, viziune, epistemologie, praxiologie, axiologie.

Abstract: The author argues in favor of a philosophy of education as a vector of formative action, aiming at a reflexive plan in order to design a vision, an idea-based perspective able to justify, direct, and validate pedagogical practice. The philosophy of education is an integrative discipline with a metatheoretical and holistic character, which questions and reflects upon (from the viewpoint of existence, action, knowledge, values, normativity, and temporality) a number of horizons related to education: the essence and the meaning of education, the foundations of educational action, the link between education and other human practices, the outcomes of education, the values transmitted through pedagogical practices etc. It is thus that six theoretical and interdependent profiles supporting the philosophy of education are crystallized: the ontology of education, the praxeology of education, the epistemology of education, the axiology of education, the normativity of education, and the dialectics of education.

Keywords: philosophy of education, vision, epistemology, praxeology, axiology.

INTRODUCERE

Orice exercițiu educațional este prefațat de o perspectivă ideatică, de o gândire prealabilă, de o viziune. De la cele mai mici gesticulații formative și până la marile sisteme pedagogice, se întrevede un punct de vedere care justifică, directivează sau validează ceea ce se face la nivel de practică paideică. Viziunea aduce coerență și continuitate; asamblează parcursuri parcelate; dă credibilitate, substanță și valoare în raport cu ceea ce se întreprinde la nivel faptic. A avea o idee despre ceea ce urmează să se întâmple ține de caracterul conștient și finalist al activității educaționale. Educația nu se face la întâmplare, fără un orizont axiologic, fără vizarea unor scopuri, a unor căi sau mijloace pe măsură.

Eșecul celor mai multor demersuri educaționale este dat (și) de faptul că nu se decantează sau asumă, de la început, o viziune, un concept, o filosofie educațională integrativă, atotcuprinzătoare. Nu trebuie uitat, de asemenea, că educația este specifică doar omului, iar exercitarea ei este strâns legată de caracterul anticipativ și proiectiv al tuturor acțiunilor umane. Viziunea presupune a avea o imagine dinainte, eventual a ajunge la o bună vedere, înseamnă pregătire și mobilizare înspre o țință creionată la începutul unui parcurs acțional, reclamând, totodată, mișcarea ființei înlăuntrul unor repere valorice. Prefațarea înseamnă poziționare reflexivă, competență anticipativă, asumare responsabilă a statutului de om ca ființă ce se creează și se perfectează pe sine.

1. FILOSOFIA EDUCAȚIEI – VECTOR AL ACȚIUNII FORMATIVE

Filosofia educației, ca ipostază a științelor educației, vizează un plan reflexiv, de proiectare a unei viziuni, de articulare sau adunare a unor demersuri secvențiale, de integrare a tehnicului sub panoplia unei direcții, a unui scop, a unei valori. Într-un fel, o atare interogație este deopotrivă bornă de plecare, far conducător, dar și „punct terminal” valorizator al oricărui parcurs paideic. Ea se întreabă de ce facem educație, unde trebuie să ajungem, dar și unde am ajuns, care e valoarea rezultatelor educației, ce avem de făcut pe mai departe.

Filosofia educației nu este un simplu excurs speculativ, atârnat în mrejele unui virtual indeterminat, ci devine o reflecție responsabilă pe marginea realităților educaționale, prezente sau de perspectivă, deseori problematice sau rebele. Ea poate prefața sau directiva moduri de a face educația, dar și ratifica, întări, evalua trasee deja consumate în această direcție. Poate deveni un izvor de inspirație, de înnoiri și creativitate didactică, detonator de practici vizionare, dar și criteriu de aprobare sau invalidare a unor parcursuri educaționale. Poate dinamiza educația, atunci când este racordată la o filosofie umanistă, înaltă, dar o și poate înfrâna, subjugă, perverti, când se supune unor politici problematice sau devine ea însăși o formă de ideologie. Câte moduri de a gândi asupra educației, tot atâtea deschideri, reinventări, problematizări sau pericole.

Vizată, de multe ori, ca „ruda săracă” a filosofiei, ignorată și de filosofi (pentru că paideia era o chestiune derivată, altele fiind centrele majore de interes), dar și de pedagogi (întrucât e „aeriană”, speculativă, departe de problemele curente), trebuie punctat faptul că, din perspectivă istorică, este prima variantă de coagulare a pedagogiei ca excurs explicativ sau diriguitor al educației, desigur una deductivă, pe bază de reflecție și procesare strict ideatică, intelectuală. A fost nevoie de sute (chiar mii) de ani pentru ca o atare poziționare să fie întărită și prin scrutarea directă a faptelor educaționale, prin intuirea directă a procesualității educaționale, prin experimentare și derivare a unor principii acționale pe baze factuale. Cu toate acestea, varianta primă, deductivă, interpretativă, valorizatoare nu a dispărut, ci a însoțit, complementat, semnatificat noile tipuri de cunoaștere sau de raportare la faptul educațional. În același timp, această disciplină este îngemănată și cu istoria pedagogiei, respectiv a ideilor și sistemelor de gândire pedagogică, care s-au editat în timp, detașându-se prin tematizări specifice de simpla evocare istoricistă, diacronică.

Filosofia educației orientează practica educațională ca atare, îi găsește sau îi imprimă un sens. Nu rămâne la stadiul unei simple ideatici, ci deschide căi transformatoare. Aureolează practica educațională și o scoate din inerție, din tipare sau din mecanici păguboase. Poate deveni vectorul schimbării, al înnoirii, revelației în materie de formare a omului. Într-un fel, poate prefața sau produce

reformări la nivel societal, istoric, civilizațional. Poate „deștepta” o societate, dar o și poate gripa, perturba, dezagrega, atunci când viziunea este instrumentalizată politic, acaparată de o putere pernicioasă. O nouă viziune despre educație conduce către un nou model de om, o nouă civilizație, o nouă lume. Înaintăm de la un timp la altul (și) prin modul în care gândim importanța și semnificația educației.

Ca să aibă consecințe practice, filosofia educației trebuie absorbită la nivelul unor politici publice, să fie îmbrățișată, activată, aplicată de niște oameni concreți (decidenți), să se traducă în măsuri efective. Cât timp viziunile doar se anunță, fără a fi prelungite în gesticulații concrete sau supuse la proba faptelor (chiar și parțial), acestea rămân doar efuziuni „poetice”, simple visuri de perspectivă sau speculații gratuite.

2. STATUTUL EPISTEMOLOGIC ȘI PRACTIC AL FILOSOFIEI EDUCAȚIEI

La întrebarea dacă educația este artă, știință, tehnică, teorie, filosofie etc., răspunsul convenabil rezidă în aceea că educația împrumută trăsături care țin de toate domeniile invocate. Educația este, înainte de toate, o practică socio-culturală, ce presupune componente diverse, de la proiecția mintală, creativitate, metodă, până la acțiunea concretă. Cu alte cuvinte, actul paideic presupune și reflecție, proiecție, viziune, adică o filosofie de gândire a importanței acestei practici vizată ca întreg, dar și secvențial, etapă cu etapă, acțiune cu acțiune. Cu cât practica este mai complexă, cu consecințe hotărâtoare la nivel individual sau comunitar, cu atât mai mult se impune antamarea unei perspective filosofice a acțiunii vizate. Gândirea predetermină faptele și „aranjează” secvențele acționale în așa fel încât proiectul să se împlinească. Integralitatea unei acțiuni nu poate fi întreținută decât prin reflecție atotcuprinzătoare. Încât, pentru a se exercita, educația are nevoie de premise filosofice.

Considerăm că *Filosofia educației* reprezintă o disciplină integrativă, cu caracter metateoretic, ce pune sub semnul interogației și reflecției mai multe orizonturi legate de educație: esența și sensul educației, fundamentele acțiunii educative, legătura dintre educație și celelalte practici umane, finalitățile educației, valorile transmise prin practicile paideice, valoarea cunoașterii de ordin pedagogic etc.

Filosofia educației are un caracter: *integrativ*, întrucât adună, valorizează și integrează mai multe traiecte explicative; *holistic*, pentru că are în vedere întregul, toate componentele și dezvoltările aplicativ-teoretice; *metateoretic*, deoarece se situează la un nivel de analiză superior poziționărilor concrete, factuale, contextualizate, personalizate, de prim nivel etc.

Elementul de diferențiere între multiplele doctrine și practici pedagogice stă, mai mult, în filosofia adiacentă sistemului de practici desfășurate, decât în strategiile tehnice de însinuare a actului în sine. Cumulul justifi-

cativ, aflat în presupuzițiile metafizice și prescripțiile axiologice, constituie un factor relevant pentru lecturarea și acceptarea unui proiect educativ. Pe de altă parte, un proiect educativ viabil, dacă nu este directivat de o viziune de ansamblu, relativ constantă în timp, nu are sorți de izbândă (a se vedea, în acest sens, numeroasele încercări de reformare a sistemului românesc de învățământ din cauza lipsei unei viziuni integrale, coerente, constante).

Pedagogia nu se va limita la o simplă tehnică a educației, ci va propensa o anumită concepție despre ființă și despre raportul acesteia cu existența. Ea înseamnă **an-gajament, poziționare, viziune, discurs valorizator** al omului față de sine, față de alții și față de lume. Fără o reflecție atotcuprinzătoare, știința educației (ca și practică adiacentă) rămâne un instrument sterp, lipsit de substanță, greu de adecvat la educabil – o ființă spirituală particulară. Afinitatea dintre tehnica educativă și ființa vizată poate fi stipulată prin fundamentul reflexiv, filosofic, care dă sens și densitate umană unui instrument care altfel rămâne rece, inoperant, chiar opriment.

Filosofia educației poate fi decelată pe linie: a) evolutiv-istorică și b) tematic-sistematică. a) Perspectiva filosofică a educației constituie cea mai veche reflecție asupra educației (vezi antichitatea greacă). De fapt, primul corpus pedagogic s-a născut în sânul filosofiei, după care a urmat procesul autonomizării pedagogiei ca știință. Marii creatori de sisteme pedagogice din perioada modernă (Comenius, Rousseau, Pestalozzi, Herbart) au contribuit la autonomizarea și desprinderea pedagogiei de filosofie, prin tratarea expresă a fenomenelor educative, relevând importanța, scopul, formele de realizare și perfectare ale acestora, în consens cu exigențele determinate. O astfel de filosofie a educației este una speculativă, plurivalentă tematic, „amestecată” cu metafizica, logica, retorica, politica etc. b) Analiza tematic-sistematică se ridică la un nivel meta-teoretic, este identificabilă la nivelul reflecțiilor dezvoltate în ultimul secol și sincronă cu unele direcții noi din epistemologie, teoria sistemelor, filosofia analitică; o astfel de analiză devine oarecum de sine stătătoare prin tematizări specializate, realizate de către pedagogi, care, dincolo de prescrieri strict tehnice, au făcut loc și reflecției asupra propriilor lor teorii sau ale altora. „De-dublarea” lăuntrică a pedagogiei reflectă gradul ei de maturitate epistemologică, deontică, deontologică.

Filosofia educației ar putea avea drept preocupare interogarea procesului educațional din perspectiva mai multor repere: *existență, acțiune, cunoaștere, valori, normativitate și temporalitate*.

Centrarea reflecției pe jaloanele enunțate deschide șase domenii de cercetare în câmpul filosofiei educației:

1) **Ontologia educației**, respectiv orizontul tematic ce vizează datul educativ, trăsăturile „ființiale” ale spațiului paideutic: potențialul fizic și genetic al actorilor

implicați, resursele materiale desfășurate, implicațiile onticului social asupra exercițiului educațional etc. Exemple de topici care au în vedere astfel de preocupări: *Psihologia copilului; Psihologia educației; Psihosociologia grupurilor de învățare; Sociologia educației; Economia educației; Demografia școlară; Ergonomia educației; Mijloace de învățământ* etc.;

- 2) **Praxiologia educației**, teoria practicii educative eficiente, respectiv orizontul poziționărilor și intervențiilor educative și didactice, de la *Didactica generală la Didacticile aplicate și speciale; Tehnologia și metodologia instruirii; Comunicarea pedagogică; IAC; Teoria și metodologia evaluării; Principiile acțiunii didactice* etc.;
- 3) **Epistemologia educației**, adică domeniul teoretic interesat de posibilitățile și limitele cunoașterii fenomenului educativ, de specificul cercetării pedagogice, de criteriile de întemeiere a explicației pedagogice, de analiza logico-retorică a discursului educativ (dar și al pedagogiei), de exigențele de consistență și congruență a teoriei pedagogice etc. Exemple de topici: *Metodologia cercetării psihopedagogice; Curente, teorii și modele educative; Logica discursului pedagogic* etc.;
- 4) **Axiologia educației**, orientată spre identificarea valorilor vehiculate sau decantate în conținutul educației, discutarea modului de structurare a conținutului, depistarea conflictelor valorice și a unor căi de rezolvare a acestora, relevarea dimensiunilor axiologice ale componentelor proceselor educative: finalități, conținuturi, metodologie didactică, forme de organizare și realizare a educației etc. Exemple de topici: *Pedagogia culturii; Axiologia pedagogică; Conținuturi ale educației (morală, estetică, religioasă* etc.);
- 5) **Normativitatea educației**, respectiv acel domeniu al pedagogiei ce reclamă instituirea și respectarea unor norme deontice, deontologice sau de jurisprudență ce reglează acțiunea educativă etc., dar și punerea problemei dreptului de a le prescrie sau respecta. Avem în vedere atât problematica principiilor acțiunii didactice (vezi *normativitatea aferentă*), a eticii practicii didactice (la nivel de activitate formativă, de relație elev-profesor, profesor-părinte etc.), dar și a normelor juridice ce reglează activitatea educativă (un domeniu elastic, întrucât presupune variabile imprevizibile legate de politic, ideologic, intruziune sau accident voluntarist etc.). Exemple de topici: *Politica educației; Legislația școlară; Deontologia didactică* etc.;
- 6) **Dialectica educației**, respectiv orizontul pedagogic interesat de evoluția educației în timp, de schimbarea paradigmatelor educaționale, de modificabilitatea și circumstanțierea practicilor educative în funcție de timp, spațiu, presiuni culturale, sociale, politice etc.

Exemple de topici: *Istoria educației; Istoria gândirii pedagogice; Etnopedagogia; Antropologia educației; Pedagogia comparată; Inovare și reformă în educație; Pedagogie interculturală* etc.

Cele șase domenii pot fi puse în relație cu o serie de întrebări subsecvente, care reliefează specificitatea demersurilor ce se pot realiza în interiorul filosofiei educației, după cum urmează:

- **Ontologia educației** vizează elementele „naturale” ale educației și pune întrebarea: *Cu cine, cu ce mijloace și unde/când facem educația?*;
- **Praxiologia educației** se raportează la elementele procedurale și propune tema: *Cum atingem scopul educației? Care e calea? Ce e prioritar/eficient să facem?*;
- **Epistemologia educației** încearcă să răspundă la întrebarea: *Prin ce căi și cât putem ști despre fenomenul educativ? Ce valoare de adevăr are explicația/teoria pedagogică? Cum translăm cunoașterea/experiența dinspre teoretic către practic și/sau invers?*;
- **Axiologia educației** se referă la ce valori transmitem prin educație: *Care e scopul educației? Ce este mai bun de făcut? Ce înseamnă a fi educat?*;
- **Normativitatea educației** pune problema posibilităților și a limitelor intervenției educative: *Ce îmi este îngăduit să fac prin educație/în numele educației? Care este cadrul normativ/legislativ care stimulează/frânează educația?*;
- **Dialectica educației** este atentă la evoluția practicilor educative: *Ce trebuie să schimb, să transform, să inoviez? Care sunt factorii schimbării?*

Aceste direcții ar trebui să se reflecte și în curriculumul programului de formare a profesorilor. De altfel, în mare măsură, aceste demersuri se întrevăd la nivelul disciplinelor din actualele planuri de învățământ care asigură formarea corpului profesoral, unele „pete albe” putând fi abolite printr-o recalibrare curriculară – atât pe linie disciplinară, cât și tematică.

Cele șase profiluri teoretice ce se subscriu filosofiei educației sunt interdependente. O analiză pertinentă de ontologie educațională nu se poate realiza fără respectarea unor minime prescripții epistemologice, fără o poziționare valorică față de existență, fără o respectare a normativității implicite sau explicite etc. O întreprindere de epistemologie educațională presupune un anumit mod de a înțelege ființa educată, o necesară relaționare a cumulului de cunoștințe la un cadru valoric de ierarhizare și validare, o luare în considerare a aspectului ontic în care se desfășoară educația etc. O cercetare de axiologie educațională va ține cont de valențele „ființiale” ale valorilor și va pleda pentru concretizarea lor în act, după cum se va ține cont de un instrumentar epistemic de descriere și prescriere a valorilor în educație etc.

CONCLUZII

Din cele de mai sus, reiese importanța teoriei sau a viziunii despre educație în raport cu practica derivată sau urmată de aceasta. Succesul acțiunii educative este dat atât de consistența, relevanța teoriei ca atare, dar și de felul cum aceasta este circumstanțiată și activată la nivel procesual. Nu poți spera la o practică de calitate, dacă aceasta nu este anticipată sau proiectată de o viziune pe măsură. Până la urmă, corelativitatea și complementaritatea dintre proiect și întrupare dă valoare unui demers cu caracter paideic. Pe de altă parte, teoria și practica pedagogică sunt discursuri în care enunțurile de tip descriptiv-constructiv și prescriptiv-proiectiv apar în chip necesar. Discursul descriptiv-constatat devine predominant în ontologia educației; discursul constructiv-reflexiv se instituie în orizontul epistemologiei educației; enunțurile prescriptiv-proiective țin mai mult de perimetrul axiologiei educației sau al normativității educației etc. Cele trei “specializări” ale discursului pedagogic nu se ipostaziază în mod autarhic, ci se împletesc, se completează, sunt alternante. Complementaritatea celor trei funcțiuni asigură **pertinență teoretică** discursului pedagogic (ca știință, teorie descriptivă), **validitate valorică** (ca perspectivă normativă, proiectivă) și **eficiență pragmatică** (ca acțiune, fenomenologie practică).

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE:

1. Bertrand Y. Théories contemporaines de l'éducation. Lyon:Chronique sociale, 1993.
2. Bîrzea C. Arta și știința educației. București: EDP, 1995.
3. Bowyer C. Philosophical Perspectives for Education. Glenview: Scott-Foresman and Co., 1970.
4. Brubacher J. Modern Philosophies of Education. New York: McGraw-Hill Book Company, 1969.
5. Charbonnel N. Philosophie du models. Strassbourg: PUS, 1993.
6. Curtis S. J. (coord.) An Introduction to the Philosophy of Education. London: University Tutorial Press Ltd, 1965.
7. Hubert R. Traité de Pédagogie générale. Paris: PUF, 1965.
8. Landsheere G., Landsheere V. Definirea obiectivelor educației. București: EDP, 1979.
9. Landsheere V. L'éducation et la formation. Paris: PUF, 1992.
10. Reoul O. La philosophie de l'éducation. Paris: PUF, 1971.
11. Whitehead A. N. The Aims of Education, and Other Essays. London: Ernest Benn Ltd, 1962.
12. Wynne J. Theories of Education: An Introduction to the Foundation of Education. London: Harper and Row, 1963.